Toespraak Jan Glastra van Loon, voorzitter Eerste Kamerfractie D'66 op A.L.V. van D'66 op zaterdag, 30 oktober 1982 in "De Flint" te Amersfoort.

Democraten,

We zijn terug van een nieuw politiek avontuur. Het was niet zo'n krankzinnig avontuur als het vorige, het was wel een avontuur en als je die twee avonturen naast elkaar zet, dan springt één conclusie eruit : we moeten nog altijd de kiezers beter duidelijk maken, dat wij er niet zijn om deze of gene andere partij te steunen, maar om de zeggenschap van de kiezers op de vormgeving van hun bestaan te vergroten en dat wij er niet zijn om met kunst en vliegwerk onze maatschappij wat op te lappen zodat we verder kunnen gaan op de weg van méér is beter, maar om haar zo te hervormen dat ook voor toekomstige generaties nog een menswaardig bestaan op deze wereld mogelijk zal zijn.

D'66 heeft bij u en bij mij en bij nog zeer veel anderen de hoop ontstoken, dat zulke hervormingen mogelijk zijn, dat wij niet gedoemd zijn de aarde te vervuilen, menselijke verhoudingen te verzuren, historische stadskernen naar de bliksem te laten gaan en uiteindelijk onszelf te gronde te richten. Wij zijn het aan die anderen en aan onszelf, maar vooral aan die toekomst waarin wij geloven verplicht beter verder te gaan dan wij tot nu toe hebben gedaan en dus lessen te trekken uit de politieke opdoffers waarmee de kiezers onze avonturen hebben bestraft.

Dat betekent kritiek, zelfkritiek en dus ook kritiek op degenen die in de afgelopen periode namens ons voor het vuur hebben gestaan om het beleid te smeden.

Het zou me verbazen, als niet bijna iedereen in deze zaal nog een appeltje had te schillen met tenminste één van onze bewindsmensen - met Jan Terlouw, Henk Zeevalking, Max Rood, Erwin Nypels of Hans van Mierlo; met Ineke Lambers, Michiel Scheltema of Wim Dik - of met onze fractie en haar voorzitter, en als niet bijna iedereen een paar puntige vragen had te stellen over het besluit om na het vertrek van de PvdA een tussenkabinet te vormen met het CDA, of kritiek kwijt wil op het functioneren van het hoofdbestuur in woelige dagen. Als ik de Eerste Kamerfractie hierbij niet heb vermeld,

dan is dat uitsluitend omdat ik denk, dat u die terecht niet zo belangrijk vindt, niet om mijzelf of mijn fractiegenoten buiten schot te laten.
Welnu, die kritiek op onze topmensen moet worden geuit en gehoord. Die kritiek zal echter haar doel missen, wanneer wij niet tegelijkertijd een antwoord zoeken op de volgende twee vragen.
Ten eerste, hoe is in vredesnaam in zo korte tijd een zo grote afstand kunnen ontstaan tussen een aantal mensen onder ons die ik zonder aarzelen tot de besten reken en de gevoelens van een meerderheid van de partij?
Ten tweede, zelden heeft een partij zulke voortreffelijke bewindsmensen geleverd als D'66 aan de kabinetten Van Agt II en III; waarom hebben de kiezers ons dan bij de laatste verkiezingen zo'n formidabele opdoffer gegeven?
Bij dat alles moeten we één ding goed in het oog houden: de daling van D'66 in de populariteit van de kiezers is niet
dit jaar , ook niet het vorige iaar begonnen, maar al aan het
eind van 1980. In onze herinnering is de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen in 1981 waarbij wij 17 zetels behaalden een hoogtepunt in het bestaan van de partij. Vanuit die herinnering kwam de jongste uitslag die 6 zetels opleverde over als een plotselinge terugval. De realiteit gebiedt ons te erkennen, dat de terugval in 1982 verband houdt met een ontwikkeling die begon aan het eind van 1980 en dus niet uitsluitend op rekening kan worden gesteld van gebeurtenissen in het afgelopen jaar.
In november 1980 bereikte D'66 een hoogtepunt in de opiniepeilingen: 15,8%.
Sedertdien wij we gestadig, met versnellingen
tijdens de verkiezingscampagne van 1981 en nog eens deze afgelopen zomer, in de peilingen gezakt naar 5,9% in augustus 1982, 4,3% in de verkiezingen zelf.
Stroomversnellingen zijn dramatischer dan de trage stroming van een rustige rivier. Maar de rivier vertoont een trend, de stroomversnellingen zijn i.n die trend optredende incidenten. Wie alleen let op de incidentele stroomversnellingen, Krijgt een vertekend beeld van de werkgelijkheid. Wie alleen afgaat op het zetelverlies tussen de laatste en de voorlaatste verkiezingen, is het slachtoffer van gezichtsbedrog. wie zich ertoe laat verleiden de oorzaken van dat verlies primair te leggen bij bepaalde personen, hun optreden in het openbaar en de kritiek die zij daarmee hebben geoogst, die loopt

bovendien precies in de val die door andere partijen, daarin bijgestaan door het natuurlijke functioneren van de publiciteitsmedia, is gezet.
De belangrijkste conclusie die wij moeten trekken uit de feitelijke gegevens waarover we beschikken is juist, dat onze verkiezingsnederlaag dit jaar algemenere en dieperliggende oorzaken heeft dan het optreden van bepaalde topfiguren uit ons midden en de op hen en de partij uitgeoefende kritiek, hoe terecht maar zeker ook voor een belangrijk deel onterecht die kritiek oog moge zijn geweest. Bij het zoeken naar die algemenere oorzaken kunnen wij het, denk ik, snel eens zijn over één ding: het peil dat wij bereikten in de opiniepeilingen van november 1980 vertoonde een sterk geflatteerd beeld en hetzelfde geldt, in iets mindere mate, voor de 17 zetels die wij behaalden in het voorjaar van 1981. Twaalf zetels zou een reëlere, minder door toevallige omstandigheden bepaalde uitslag zijn geweest.
Ook na een dergelijke inflatie-correctie blijft echter nog een sterk verval over. Bovendien staan wij nog voor de vraag, waar al die kiezers die ons zo kortstondig begunstigden vandaan kwamen, en waarom zij hun voorkeur aan D'66 gaven, maar ook snel weer onthielden?
Wat blijkt is, dat die kiezers kwamen uit alle windrichtingen, maar ook weer vertrokken in alle richtingen en dat zij dus moeten zijn bewoqen door onduidelijke voorstellingen van wat D'66 eigenlijk is, wil en doet in de politiek.
Ik denk, dat wij zelfs in twee opzichten onduidelijk zijn geweest.
In de eerste plaats zijn we onduidelijk geweest over onze plaats en koets ten opzichte van die van de drie andere grote partijen. Dat had alles te maken met de incidenten om en in de partij tijdens de kabinetten Van Agt II en III.
In de tweede plaats (en dat steekt dieper) hebben we onvoldoende duidelijk gemaakt, dat D'66 geen partij is van en voor bijzondere issues, maar een partij die staat voor fundamentele maatschappelijke hervormingen en voor een daarop gericht samenhangend beleid.

D'66 is niet een milieu-partij en niet een vrede-en-veiligheids- partij, niet een anti-kernenergie- en niet een industriële vernieuwingspartlj, niet een stadsvernieuwings- of een pensioenslavernijopheffingspartij, geen pro- of antiverzorgings- staatpartij en zelfs niet alléén maar een emancipatie- en democratiseringspartij. Hij zijn niet één van al die

dingen en evenmin de optelsom van al die dingen. Niet één van al die dingen, omdat wij menen dat de problemen van ons milieu, van vrede en veiligheid, het verval van steden, van onze industrie en de verzorgingsstaat', evenals de algemene vertrouwenscris is waarin wij ons bevinden een gemeenschappelijke wortel hebben in de inrichting van onze maatschappij en haar streven naar steeds meer van hetzelfde. Hij zijn niet de optelsom van al die dingen, omdat daarmee geen samenhangend beleid is te vormen en omdat we, zelfs als dat mogelijk was, altijd nog alleen maar met symptoombestrijding bezig zouden zijn.

Haar kijk ons beleidsprogramma eens in, blader het eens door, krijg je dan niet de indruk, dat we al die dingen die ik noemde tegelijk zijn? Of lees in dat boekwerkje eens het hoofdstuk na; dat het meest uw belangstelling heeft: krijg je dan niet de indruk, dat we tenminste één van die dingen zijn?

Zeker, ik weet het, kiezers lezen over het algemeen geen beleidsprogramma's. Maar hebben we in de afgelopen één, twee jaar op onze congressen, toespraken, campagnebijeenkomsten en vergaderingen voldoende beklemtoond, dat we n^et één van die dingen en niet de optelsom van al die specialistische en monistische strevingen zijn, maar een partij die onze maatschappij wil hervormen om de oorzaken weg te nemen van de

excessen op al die deelgebieden?

Hebben we de kiezers en zelfs onze eigen leden voldoende voorgehouden, dat wij niet de wereld willen stopzetten of de tijd terugdraaien of kernwapens en andere meer of minder afschuwelijke uitvindingen de wereld uit wensen, of mensen deeltijdarbeid door de strot duwen, maar dat wij nieuwe ontwikkelingen op gang willen brengen die onze afhankelijkheid van dat soort wapentuig, maar ook van steeds meer consumptie-goederen, van de uitbuiting niet alleen van ons natuurlijk milieu, maar ook van stadskernen en van mensen die daarin moeten leven en werken zullen opheffen?

Hebben wij, kortom, voldoende onze uitgangspunten en het daarvan afgeleide samenhangende beleid beklemtoond?

Het minste dat wij moeten erkennen is, dat wij op deze punten zijn tekortgeschoten. Voeg daarbij de onduidelijkheden die zijn ontstaan over onze plaats ten opzichte van die van de drie andere grote partijen en de hoofdoorzaak van onze gestage teruggang in de

kiezersgunst gedurende de afgelopen anderhalf jaar ligt open en bloot vóór ons. Ik verdiep mij daarom niet meer in de bijkomstige oorzaken zoals het optreden van bewindspersonen en de externe factoren, zoals de verslechterende economie en de daardoor aangewakkerde polarisatie en hang naar zekerheden onder de kiezers, de wedloop tussen CDA en PvdA naar de positie van de grootste partij in ons land, de slinkende geloofwaardigheid van ons parlementaire stelsel en dergelijke die ongetwijfeld óók een bijdrage hebben geleverd aan onze verliezen.
Om de hoofdoorzaak gaat het, want die geeft aan wat ons gezamenlijk te doen staat. Gelukkig bestaat daarover een grote mate van overeenstemming. Ik ben tenminste nog niemand in de partij tegengekomen die niet van plan is op dat punt aan de slag te gaan. Sterker,
initiatieven daartoe waren voor een deel al vóór de laatste verkiezingen genomen, De SWB is al geruime tijd bezig haar werkzaamheden ten behoeve van de ontwikkeling van het beleidsprogramma enerzijds, de ondersteuning van de fracties in ver-tegenwoordigende lichamen anderzijds te reorganiseren met het oog op een sterkere bewaking van de samenhang in programma en beleidsadviezen. Een nieuwe, bij de recente sociale en economische ontwikkelingen aansluitende maatschappij-analyse staat op uitkomen en verzending voor discussie in de partij. Overleg tussen HB en de Rappèlgroep hebben geleid tot de uitwerking van voorstellen tot verbetering van de organisatie van de partij. Het HB zal er alles aan doen om de in de laatste tijd opgedroogde communicatiestromen tussen zichzelf, fracties, regio's en afdelingen weer op gang te brengen.
De tekenen zijn wat dat betreft duidelijk genoeg: de veerkracht om de tegenslagen van de laatste verkiezingen voor Staten, Raden en Tweede Kamer teboven te komen is volop aanwezig. Ook het vertrek van enkelen uit onze voorhoede kan daaraan geen afbreuk doen. Anderen staan klaar óm hun taken over te nemen, Eén ding mogen we daarbij echter niet achterwege laten. In dezelfde mate als het zinloos is achteraf met vingertjes te wijzen naar ongelukkige momenten in het optreden van bepaalde mensen uit ons midden, in diezelfde mate is het belangrijk duidelijke lessen te trekken uit de tegenslagen die we moeten verwerken. De belangrijkste noemde ik al. Zij moeten verder worden uitgewerkt en in praktijk omgezet

Er zijn er ongetwijfeld meer die slaan op allerlei onderdelen van het functioneren van de partij landelijk, regionaal en plaatselijk. Een van die lessen, die direct voortvloeit uit mijn analyse van de dalende trend in de opiniepeilingen, wil ik zelf nog noemen.
Ervan uitgaande, dat wij vooral duidelijkheid moeten verschaffen over het feit dat wij op geen enkele manier belangengroepen en deelbelangen vertegenwoordigen of opkomen voor speciale issues, is het onverstandig onze lijsttrekker, die bij uitstek de vertolker moet zijn van de onderlinge samenhang en eenheid in onze beleidsdoelstellingen, in een kabinet zitting te laten nemen op een post die hem dwingt één van die doelstellingen met voorrang boven andere te behartigen. Door dat te doen en toe te laten hebben wij zowel onze lijsttrekker als onze partij in de afgelopen
periode onder een onmogelijk zware druk gezet en zélf de onduidelijkheid over onze koers ten opzichte van de andere partijen bij de kiezers vergroot. Alles wat daarbij is gekomen aan tegenstellingen tussen Economische Zaken als het bolwerk van de werkgevers en hun kapitaal aan de ene kant. Sociale Zaken als schans van de werknemers en hun organisaties aan de andere kant en aan innerlijke verdeeldheid bij de PvdA, om over de van die zijde geïnspireerde publiciteit maar te zwijgen, heeft de moeilijkheden zowel voor Jan Terlouw als voor de partij verdubbeld.

Dit is wijsheid achteraf. Ik wijs hierbij niemand beschuldigend aan. Ik leg het u alleen voor als een conclusie voor de toekomst.
Ik voeg er dan nog dit aan toe.
Ik ken één soort mensen dat het er vast beter af zou hebben gebracht dan de bewindsmensen die voor ons in de kabinetten Van Agt II en III zijn opgetreden: de spreekwoordelijke stuurlui aan de wal.
Laten wij ons daar niet bij scharen, maar eensgezind verder gaan met het werken aan een nieuwe maatschappij. Want één ding is zeker als D'66 dat niet doet, doet geen enkele partij het.
Laten we daarom ook nog dit doen. Laten we bij alle kritiek die ieder die op zo'n post terechtkomt ten deel valt, vooral als hij of zij niet eens de kans heeft gehad zijn of haar beleid gedurende een redelijke termijn te ontwikkelen, óók de niet geringe verdiensten van onze bewindsmensen erkennen voor de hervormingen en vernieuwingen die wij nastreven. En laten we met die vernieuwingen verdergaan.

Mijn handen jeuken, want ik weet dat wij een visie hebben voor de ontwikkeling van onze maatschappij, niet alleen voor de komende vier jaar maar ook voor een volgende generatie. Ik weet, dat we ze niet als dogma's aanvaarden. En ik weet, dat we de ideeën en de mensen in huis hebben die in combinatie met elkaar D'66 opnieuw tot de speerpunt van vernieuwing kunnen maken in onze landelijke oververzadigde, stollende en verstoppende politiek. Mijn handen jeuken om dat avontuur opnieuw te beginnen. De uwe ook? Laten we er dan opnieuw tegen aan gaan.
Er wachten ons geen gouden bergen, geen opzienbarende resultaten op korte termijn, maar integendeel een onvriendelijke wereld met veel kwetsbare opgeschrikte en nogal wat boze mensen. Et is veel

onzekerheid, niet alleen over de toekomst, maar ook over wat de volgende maand, de volgende week, de volgende dag som kan brengen. Br Is een smeulende, niet spectaculaire maar kruipende polarisatie op gang gekomen. Conservatisme en radicalisme, behouden vernielzucht steken weer hun koppen op. Men zoekt en men maakt geen ruimte meer, niet voor zichzelf en niet voor elkaar, maar keert zich naar binnen, nostalgisch, wantrouwig, verhardend, eisen stellen.
In zo'n wereld, in een dergelijke maatschappelijk klimaat baart de politiek, als een toonbeeld van wat ons staatkundig besteld vermag, een kabinet van CDA en VVD dat nog vóór zijn eerste optreden sna naar een adempauze.
Is dat het soort kabinet waarvan wij de broodnodige vernieuwing van onze maatschappij kunnen verwachten?
Is het staatkundig bestel dat ons keer op keer dit soort producten en dit soort stagnaties van de beleidsvorming oplevert het bestel waarmee wij verder moeten, waarmee wij verder kunnen in deze eeuw?
Is dat de soort politiek die ons uit het slop kan halen en die de maatschappij zal kunnen omvormen van een die steeds meer van hetzelfde doet naar één die minder wil hebben om beter te kunnen leven?
Democraten, het is niet alleen goed dat we verdergaan met een nog altijd stevig in haar schoenen staande en dóór een eigen toekomstvisie bezielde partij, het is ook bitter nodig.

Kom op dus.'